

Research of the linguistic picture of the world in terms of the motivational level of studying of the linguistic identity is proposed in this article. The category of precedentist that realises itself in the precedent texts and signs is considered here. Consideration is concentrated on those precedent sources that form L. Kostenko and V. Stus's linguistic picture of the world on the level of cultural dialogue with the world and national traditions.

Keywords: linguistic picture of the world, linguistic identity, precedent text, precedent sign, precedent source.

УДК 81'37

Ольга ГОЛЩИНА

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОРПУСУ МІНІМАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОГРАФІЇ ЯК ПОКАЗНИК ДИНАМІКИ

У статті проаналізовані основні фразеологічні словники сучасної української літературної мови, подані зразки розміщення та розробки словникових статей, наявні їх співставлення, виявлено спільні та відмінні критерії кодифікації мінімальної фразеологічної одиниці.

Ключові слова: критерій кодифікації, словникова стаття, мінімальна фразеологічна одиниця.

Сучасні лексикографічні праці намагаються щонайповніше відобразити фразеологічну систему української мови, фіксуючи і систематизуючи найбільш необхідний і найперспективніший мовний матеріал. Але кількісні показники наявності мінімальних фразеологічних одиниць в основних фразеологічних словниках української мови досить різні. Так, За спостереженнями Н.О. Зубець, у «Фразеологічному словнику української мови» Г.М. Удовиченка (1984) мініїдіоми складають близько 6% від загальної кількості уміщених одиниць; вони зустрічаються у кожному 8-9 синонімічному ряду «Словника фразеологічних синонімів» М.П. Коломійця і Є.С. Регушевського; в українській частині Українсько-російського і російсько-українського фразеологічного тлумачного словника І.С. Олійника і М.М. Сидоренка зафіксовано 350 таких зворотів (3%). В академічному Фразеологічному словнику української мови (1993)

мінімальні ідіоми складають приблизно 10% від загальної кількості зареєстрованих фразеологізмів [1, с.28]. Академічний «Словник фразеологізмів української мови» (2003), укладений колективом авторів Інституту української мови НАН України (В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук, Н.М. Неровня, Т.О. Федоренко), містить 7992 ФО [7, с.415]. Основою його реєстру став академічний фразеологічний двотомник 1993 р., однак загальна кількість мінімальних фразеологізмів значно більша і дорівнює 12% (приблизно 1025 мінідіом).

У репрезентації фразеологічних одиниць у названих лексикографічних працях спостерігаються певні розходження. Так, більше 40 мінідіом, представлених у «Фразеологічному словнику української мови» Г.М. Удовиченка, не увійшли до академічного Фразеологічного словника (1993); 30 одиниць вміщених у «Словник фразеологічних синонімів», не включено ні в академічний Фразеологічний словник, ні в «Фразеологічний словник» Г.М. Удовиченка [1, с.28].

Такі розходження пояснюються розбіжностями теоретичного характеру: по-різному встановлюються “носії фразеологічності” у компонентному складі фразеологізмів. Так, одні словники фіксують фразеологічні одиниці *бубніти під ніс*, *брати під крило*, *вдарити по руках*, *висіти на шиї*, *доводити до пуття*, *дати на лапу*, *усі до одного*, а інші – *під ніс*, *під крило*, *по руках*, *на шиї*, *до пуття*, *на лапу*, *до одного*. По-друге, структурні класифікації українського фразеологічного фонду ще неусталені остаточно. Це стосується і структурних типів мінідіом: у всіх основних класифікаціях наявні мінімальні фразеологізми прийменниково-іменникові конструкції (класифікації Л.Г. Скрипник, М.Ф. Алефіренка, Л.Г. Авксентьева, М.Т. Демського), Л.Г. Скрипник і Л.Г. Авксентьев включають моделі з частками *не*, *ні*. М.Ф. Алефіренко в окремий структурний тип виділяє модель з часткою *не*, а про моделі з *ні* зовсім не згадується. Невпорядкованість і кількісні розбіжності МФО у різних словниках пояснюються репрезентацією фразем у “повній” або “усіченій” формі: *у ноги [братися]* (Словник фразеологічних синонімів) – *у ноги* (академічні словники фразеологізмів української мови 1993 р., 2003 р.), *до слушного часу* (словник Г.М. Удовиченка) – *до часу* (академічні словники фразеологізмів), *не жилаць на цьому світі*

(фразеологічний тлумачний словник І.С. Олійника і М.М. Сидоренка) – *не жилиць [на цьому світі]* (академічні словники фразеологізмів), *робота не під шапку* (Фразеологічний словник Г.М. Удовиченка) – *не під шапку* (академічні словники фразеологізмів), *до сліз* [3, с.434] – *пробирати / пробрати [аж] до сліз* [4, с.571].

Рідше спостерігаються розбіжності щодо включення до словників мінімальних фразеологізмів як конструкцій з одним повнозначним компонентом / конструкцій з можливим усиченням компоненту. Так, у словнику Г.М. Удовиченка зафіксовано фразему *на мить* [6, Т.2, с.28], яка набуває факультативних компонентів у академічному словнику фразеологізмів (2003) – *на [якусь (одну, невелику і т.ін.)] мить* [СФ, с.390]. Фразеологічний словник Г.М. Удовиченка репрезентує мініїдіому *до нитки* ‘зовсім, повністю, наскрізь (промокнути)’ [5, Т.1., с.175], яка входить до академічного фразеологічного словника як багатозначна ФО з варіантною (повною та усиченою) формою *до [останньої] нитки* ‘1. зі сл. промокнути; мокрий, промоклий і т. ін. Наскрізь, повністю, зовсім. 2. *перев. зі сл. обібрати, обдерти, пропити і т. ін. Повністю все, до останнього*’ та словотвірним варіантом *до ниточки* (Пор.: – *Здибав мене у лісі Кармелюк, пограбував до ниточки, тільки що пустив з душею* (С. Васильченко) [4, с.435]).

Розбіжності стосуються також фіксації супровідних слів, які є обов’язковим словесним оточенням фразеологізму. Так, у Словнику Г.М. Удовиченка супровідні слова МФО *од пуза* ‘скільки завгодно, не обмежуючись, досхочу’ відносяться до одного семантичного поля: їсти, годувати, кормити тощо, хоча до ілюстративного матеріалу включено лексему посміятися: *То так. Посміятися од пуза хочеться (...). – Заробив – їж од пуза, а не заробив – тоді що ж? Тоді, хлопчику, раз хліба, два рази борщику* [5, Т.1, с.99]. У академічному словнику фразеологізмів (2003) контекстне оточення мініїдіоми *від (од) пуза* ‘досхочу’ поширюється за рахунок дієслівної словоформи нагулятися: – *На фронт би швидше. Там хоч годуватимуть від пуза, – висловлював він [Денис] заповідну думку (Григорій Тютюнник); – Ну чого ж це ти такий сумний? Дружок твої жениться, нагулявся ти весілля від пуза* (Є. Гуцало) [4, с.583]. Фразема з *тріском* ‘осуджуючи, з великим скандалом, з ганьбою’ у Словнику Г.М. Удовиченка

взагалі не має словесного оточення, що ускладнює умови використання ФО [5, Т.1, с.240]. У академічному словнику фразеологізмів мініїдіома з *тріском* ‘дуже ганебно’ представлена із супровідними словами різних семантичних полів: провалитися, вигнати, розпастися і т. ін. [4, с.724].

Актуальність статі, що пропонується, полягає у комплексному аналізі існуючих точок зору щодо репрезентації мінімальних фразеологічних одиниць у названих лексикографічних працях.

Основною метою роботи є співставлення словникових статей та виявлення спільних та відмінних критеріїв кодифікації мінімальних фразеологічних одиниць, аналіз переваг та недоліків найавторитетніших зібрань сучасної фразеології.

У двотомному «Фразеологічному словнику української мови» Г.М. Удовиченка стаття становить ціле гніздо фразеологічних одиниць, їх форм, контекстів – ресстровий вислів, синоніми, варіанти, ілюстрації, покликання на вже проаналізовані звороти. Особливу увагу приділено граматичним властивостям ФО, зокрема їх функціям у реченні (позначки “в ролі підмета”, “присудка”, “дodatка”, “обставини” чи “означення”). Помітне місце посідає й стилістична характеристика фразеологізмів, що допомагає визначити їх експресивно-образні потенції (*іронічний, жартівливий, лайливий, грубий, вульгарний, з позитивно-оцінним значенням*), функціонально-стилістичну належність (*міфологічний, книжний, історичний, народнопоетичний, обрядовий* та ін.) [5, Т.1., с.8-15].

Зразок розміщення і розробки статей мініїдіом:

АНІ ЛЯЛЕЧКИ в ролі *обст.* – безлюдно, зовсім пусто.

Село опустіло. Ані лялечки. Тільки десь далеко стріляли, бухкали гармати. (Куртяк, Долина печалі, 1971, с.192).

Пор.: 1. АНІ ДУХУ. Жандарми шукали по всіх околицях – ані духу (Куртяк, Долина печалі, 1971, с.52).

2. АНІ РУДОЇ МИШІ. Вийшла бабуся-вахтерка і замкнула роздягальню. – Що ви робите, там же Варламова! – підбіг до неї Будко. – Ані рудої миші там немає, – привітно відповіла стара (Собко, Матвіївська затока, 1975, с.419) [6, Т.2, с.29-30].

Включення до словникової статті синонімічного ряду ФО *ані лялечки – ані духу – ані рудої миші* є, на нашу думку, актуальною

спробою продемонструвати семантичні зв'язки української фразеології, пов'язати воедино системою смислу як мінімальні ФО, так і багатокомпонентні фразеологізми. Однак автор обрав не зовсім зручний спосіб розміщення – за алфавітом першого слова (часто – службового компонента, прийменника або сполучника), хоча користування словником значно полегшується завдяки «Покажчику слів», у якому подаються опорні компоненти фразеологічних одиниць.

Великий академічний «Фразеологічний словник української мови» (1993) становить одне з найавторитетніших зібрань сучасної фразеології, де кожен фразеологізм отримав семантичну, граматичну і стилістичну характеристики. Словникова стаття складається; 1) із заголовного фразеологізму (у найтиповішій формі разом з варіантами; 2) граматичної характеристики; 3) стилістичної характеристики; 4) семантичної характеристики (з показом, де це можливо, синонімічних і антонімічних зв'язків певного фразеологізму з іншими); 4) ілюстраційного матеріалу. Опорні слова, при яких розробляються фразеологізми, у словнику подаються в алфавітному порядку в межах кожної літери в тих формах, у яких вони вживаються у фразеологізмі як їх компоненти [7, с.413]. У передмові до словника зазначається, що ремарки типу *книжне, іронічне, зневажливе, застаріле, жартидливе* вказують на стилістичну, історико-часову чи емоційно-експресивну особливість даного фразеологізму. Однак таку паспортизацію мають лише окремі ФО словника.

Зразок розміщення і розробки статей МФО:

БАТЬКІВСЬКИХ

на батьківських, жарт. Пішки. *Було й замочу ноги, і захоладжу, а кочу на батьківських до дітей по селах так на місто* (Барв.) [7, с.414].

Укладачі тлумачного «Фразеологічного словника української мови» (1998) – В.Д. Ужченко та Д.В. Ужченко – відмовилися від алфавітного принципу подачі фразеологізмів, а обрали гніздовий спосіб з елементами структурно-граматичного. Фразеологізми групуються навколо стрижневого (заголовного, опорного) слова-компонента, яким звичайно виступає іменник. У середині гнізда фразеологізми подаються за алфавітом. Якщо іменника немає, то заголовним виступає повнозначне слово іншої частини мови

(прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник). Наприклад: **ПЕРЕМИТИЙ: як перемитий**. Дуже хороший, відбірний [7, с.414]. Словникова стаття включає: 1) заголовний компонент (слово); 2) реєстровий фразеологізм з його варіантами; 3) показ синтаксичної і лексичної сполучуваності (за потребою); 4) граматичну позначку; 5) стилістичну позначку; 6) тлумачення; 7) цитати-ілюстрації; 8) відсилання на інше стрижневе слово за допомогою позначки *див.*; 9) синоніми, антоніми; 10) довідкову частину [Передмова до словника, с.4]. Факультативна частина подається в квадратних дужках: *ні [живої] душі*.

Стилістична диференціація фразеологізмів здійснюється в трьох аспектах: 1) у функціонально-стилістичному плані виділяються книжні, народнопоетичні (фольклорні), розмовні і діалектні; 2) в емоційно-експресивному плані: іронічні, зневажливі, фамільярні, жартівливі, урочисті тощо; 3) в історико-стилістичному, народознавчому: застарілі, етнографічні і т.ін. [Передмова до словника, с.5].

Зразок розміщення і розробки статей МФО:

АДАМ: від Адама, з сл. *починати*. Дуже здалека, з самого початку. – *З безперестанними охами, сапанням та умліванням Прохіра розказувала. Вона почала від Адама.* (М. Коцюбинський. Відьма).

Уперше в українській фразеографії подається довідкова частина, яка включає історико-етимологічні та позамовні дані про реєстровий фразеологізм. Довідка, зокрема, може вказувати на джерело походження вислову, на спосіб його утворення, на значення компонентів, на культурно-етнічний фон тощо. Однак, як і всі вищезгадані словники, «Фразеологічний словник української мови» В.Д. Ужченка та Д.В. Ужченка не подає вичерпної стилістичної характеристики ФО, у тому числі мінімальних ідіом.

Словникова стаття академічного «Словника фразеологізмів української мови» (2003) включає опорне слово, фразеологічну одиницю, граматичні і стилістичні ремарки, формулу тлумачення, ілюстрації до кожного значення (якщо ФО полісемантична) чи відтінки значення. Після заголовного слова за потреби вміщено супровідні слова. Досить широко наведені фразеологічні деривати, які вказують на особливості функціонування реєстрової одиниці, її мовленнєвого вживання. Опорні слова в словнику розташовані в

алфавітному порядку в межах кожної літери, але не у вихідних формах, а в тих, у яких вони вживаються як компоненти ФО. Пор.:

КИШЕНІ

НЕ ПО КИШЕНІ. 1. кому Дуже дорогий, невідповідний заробіткам, прибуткам. [Реджі:] *Ти втрачаєш посаду. Такий секретар тепер мені не по кишені* (І. Кочерга); *Артилеристам буфет був не по кишені* (А. Головка).

2. зі сл. жити, ірон. Невідповідно до своїх можливостей, достатків. *Пан Г. дуже багато програє грошей в карти і взагалі живе не по кишені...* (М. Кропивницький) [4, с.295].

Словник містить стилістичну характеристику ФО, зокрема і мінідіом, сутність якої зводиться до визначення їх актуальності, частотності вживання в сучасній українській літературній мові, експресивно-емоційного забарвлення, історико-часових параметрів, сфери вживання і належності до того чи іншого мовного стилю. Так, для позначення актуальності вживання та історико-часової віднесеності застосовуються ремарки *заст.* (застаріле): *по ранжиру* '1. За ступенем значущості, важливості і т. ін. 2. За встановленою формою' [4 с.593], *до сина* 'дуже багато' [4 с.647], *під аришин* '1. До війська, в солдати. 2. Підходить для служби у війську, в солдатах' [4 с.21].

Змістовну характеристику стильових ознак фразеологізмів використовують укладачі «Словника фразеологічних синонімів» – М.П. Коломієць та Є.С. Регушевський. Стилістична диференціація ФО в цьому словнику здійснюється в 3-х аспектах:

1) у функціонально-стилістичному плані виділяються книжні, народно-поетичні (фольклорні), розмовні та територіально-діалектні фразеологізми;

2) в емоційно-експресивному плані – урочисті, жартівливі, фамільярні, іронічні, зневажливі;

3) в історико-стилістичному – застарілі, міфологічні, етнографічні [2, с.61-63].

Вважаємо, що упорядкування фразеологічного словника мінімальних ідіом повинно здійснюватися саме у такому напрямку: поряд із словниковою дефініцією треба подавати вичерпну семантико-стилістичну та граматико-функціональну характеристику фразеологізму.

Словник-довідник «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» (2003), укладений О. Скопненком і Т. Цимбалюк, – перша спроба якнайповніше описати індивідуально-авторські вживання фразеологізмів у мові перекладів Миколи Лукаша з реєстром понад 6 тисяч. ФО розміщені під опорними словами. Перше місце серед них посідає іменник; якщо його немає, то опорні слова обираються в такому порядку: прикметник, прислівник, дієслово або слово з логічним наголосом. Гніздовий спосіб розташування наочно засвідчує фразеологічний діапазон опорних лексем. Пор., наприклад, мінімальні ідіоми з опорним словом **ТЯМА**: *без тями* ‘нічого не усвідомлюючи’, *не до тями* ‘хто-небудь не може збагнути чогось’, *не при тямі* ‘у ненормальному, несвідомому стані’, *немов без тями* ‘нічого не усвідомлюючи’ [3, с.474].

Ремарки (*вульг., груб, жарт, зневажл., ірон., книжн., лайл., несхв., уроч., фам.*) розподіляють фразеологічний матеріал перекладів за їх функціонально-стилістичним уживанням. Однак такі експресивно-емоційні мінімальні фразеологізми, як *у дошку, як дрючок, на дурничку, з жиру, до зарізу, до зброї!, на здоров’ячко, як картинка* і т. ін. залишилися без стилістичних ремарок. Загальна схема словникової статті така: після заголовного компонента (опорного слова) подано реєстровий мовний зворот, далі наведено його стилістичну характеристику (не в усіх випадках), якщо є потреба – світлим курсивом у дужках позначені типові або єдино можливі граматичні зв’язки мовного звороту з контекстом (пор.: **до любові** (*кому що*), **до мислі** (*кому хто*), **до ноги** (*кому що*) і т. ін.), потім подано словникову дефініцію, наприкінці – ілюстративні приклади.

НІГОТЬ

І на півнігтя. *Трохи, небагато, дуже мало.*

– Бачите, друже Санчо, – відповів дук, – уділити комусь шматочка неба, хоч би **й на півнігтя**, я ж ніяк не можу: так ласка й нагорода в руці єдиного Бога... *Сервантес, с.527.* [3, с.272].

Отже, у словникових статтях сучасних фразеологічних словників української мови укладачі намагалися найбільш повно узагальнити різноманітну (семантичну, стилістичну, граматичну) інформацію про розряд мінімальних фразеологізмів. Їх смислова структура розкривається виходячи з факта системної організації окремих фразеологічних одиниць та взаємозумовлених зв’язків і

відношень з іншими фразеологізмами. У лексикографічних працях досконало подаються полісемічні мініїдіоми, окремі одиниці фіксуються у порівнянні з рядами синонімів і антонімів; широко й послідовно подаються різні (словотвірні, граматичні) види варіантності. Однак стилістична характеристика мініїдіом відбивається непослідовно і вибірково. Вважаємо, що поряд із словниковою дефініцією треба подавати вичерпну семантико-стилістичну та граматико-функціональну характеристику фразеологізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зубець Н.О. Мінімальні ідіоми в українській мові / Автореф. дис...к.філол. наук. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет, 1997. – 20с.
2. Коломієць М.П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів - Під ред. В. А. Вінника. – К.: Рад. шк.,1988. — 200 с
3. Лукаш М.О. Від Боккачо до Аполлінера: переклади / Ред. упоряд., авт.. передм. М.Н. Москаленко. – К.: Дніпро, 1990. – С.184-188, 300-316.
4. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін.. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104с. – (Словники України).
5. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. – Т.1. А – М. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання "Вища школа", 1984. – 303с.
6. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. – Т.2. Н – Я. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання "Вища школа", 1984. – 384с.
7. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Нав. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494с.

О. ГОЛИЦЫНА

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОРПУСА МИНИМАЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В УКРАИНСКОЙ ФРАЗЕОГРАФИИ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ДИНАМИКИ

В статье проанализированы основные фразеологические словари современного украинского литературного языка, представлены образцы размещения и разработки словарных статей, имеется их сопоставление,

выявлены общие и отличительные критерии кодификации минимальной фразеологической единицы.

Ключевые слова: критерий кодификации, словарная статья, минимальная фразеологическая единица.

O. GOLITSYNA

REPRESENTATION OF THE BODY OF MINIMAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN UKRAINIAN FRAZEONRAFIYI AS AN INDICATOR OF THE DYNAMICS

In the article analyzed the basic phrasebook of the modern Ukrainian literary language, provides examples of placement and design entries available of comparison, revealed differences and codification of the minimum criteria of phraseological units.

Key words: criterion codification, dictionary entry, the minimum phraseological unit.

УДК 81'25 (045)

Алла ДАВИДЕНКО

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

У статті з'ясовано основні аспекти перекладознавства, досконале дослідження та типологічне описання специфіки перекладу з англійської на українську мову текстів з проблеми прав людини. Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, що викликають труднощі в процесі перекладу, висвітлення основних алгоритмів перекладу складної термінології та його лексико-семантичних особливостей. Автор наукової статті розглядає основні закономірності та функції перекладу різноманіття теоретичних концепцій і методів дослідження, які розглядалися науковцями.

Ключові слова: переклад, текст, лексико-семантичні особливості, наука, термінологія, перекладач, засоби, лексичні одиниці, типологія.

Наука про переклад ще дуже молода. На сьогоднішній день вона не має загальноприйнятої назви. У різних дослідників можна знайти такі терміни як “перекладознавство”, “транслатологія”, “теорія перекладу” і т.п.